

РОЗДІЛ III ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА КУЛЬТУРУ Й ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЛЮДИНИ І СОЦІУМУ

УДК 94 : 330.34

Бондарець М. В.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ЦІННОСТЕЙ СУСПІЛЬСТВА

У статті визначено місце економічних цінностей у системах типологізації цінностей, розкрито поняття економічних цінностей у філософському та соціальному аспектах. Простежено взаємозв'язок та взаємовплив між економічними цінностями та економічною культурою. Проаналізовано теоретичні моделі цінностей, які відповідають різним типам економічної системи.

***Ключові слова:** економічна культура, система цінностей, економічні цінності, економічні ролі, соціальні норми.*

Бондарець М. В. Теоретические аспекты трансформации экономических ценностей общества. В статье определено место экономических ценностей в системах типологизации ценностей, раскрыто понятие экономических ценностей в философском и социальном аспектах. Прослежена взаимосвязь и взаимовлияние между экономическими ценностями и экономической культурой. Проанализированы теоретические модели ценностей, которые соответствуют различным типам экономической системы.

***Ключевые слова:** экономическая культура, система ценностей, экономические ценности, экономические роли, социальные нормы.*

Maryna Bondarets. Theoretical aspects of transformation of economic values of society. The article defines the place of economic values in the typological systems of values, discloses the concept of economic values in philosophical and social aspects. The interconnection and mutual influence between economic values and economic culture is traced. The theoretical models of values that correspond to various types of economic systems are analyzed.

***Keywords:** economic culture, value system, economic values, economic roles, social norms.*

У науковому дискурсі застосовується складна, багаторівнева системна структура цінностей. Слід зазначити, що існують різні підходи до цієї проблеми, підставою яких виступають і сфера створення цінностей, і сфера споживання, і сфера мотивації, і сфера функціонування. Найбільш загальна з них – це виділення матеріальних і духовних цінностей, природа яких обумовлена життям і діяльністю

людини і суспільства. Матеріальні цінності пов'язані з практичною діяльністю людини з освоєння природи і створення продуктів, які забезпечують матеріальні потреби суспільства і людини. Вони знаходять своє вираження в речовій формі і залучаються в суспільне виробництво. Що стосується духовних цінностей, то вони не завжди несуть в собі утилітарний сенс, не мають меж споживання, дочасні. Саме духовні цінності складають ключовий зміст морального імперативу.

Інший вид класифікації акцентує увагу на змістовній характеристиці цінностей. Сюди відносять цінності соціальні, економічні, політичні, правові, моральні, естетичні та інші. Фахівці налічують багато десятків таких цінностей.

Ще однією підставою для класифікації служать носії цінностей, в якості яких виступають соціальні групи, класи, нації, етноси, держави, цивілізації. Доповнюють цей вид класифікації громадські та індивідуальні цінності.

Тому окремі економічні цінності можуть входити до тієї чи іншої класифікації.

У роботі поняття економічних цінностей розглядається нами здебільшого у філософському аспекті та соціальній площині функціонування суспільства.

Економічні цінності, що панують у суспільстві, є компонентом економічної культури і не можуть розглядатися окремо від неї.

Економічні цінності – це загальноприйняті уявлення відносно цілей, яких повинна прагнути людина в економічній діяльності. Вони функціонують у формі ідеалу, основоположних принципів мислення і є ідеальними критеріями оцінки економічних подій, явищ і процесів.

Економічні цінності містять переваги відносно таких понять, як «багатство», «гроші», «засоби придбання доходів», а також – відносно більш абстрактних категорій, таких як «капіталізм», «соціалізм», «індивідуалізм», «економічна свобода», «рівність» тощо. У будь-якому суспільстві, а також на рівні окремої соціальної групи функціонує своя ієрархія економічних цінностей [1]. Тому економічні цінності можуть бути як благом, так і злом в різних і навіть в одній соціальній групі в залежності від сприйняття їх окремим індивідумом.

На думку соціологів [2], економічна культура виступає регулятором економічної поведінки у суспільстві, що відбувається через взаємодію її інституціональної та особистісної складових.

До інституціональної складової відносять цінності та соціальні норми, які характеризують економічні інститути, такі як: виробництво,

споживання, розподіл, ринок, підприємництво тощо. А також цінності та норми інших соціальних інститутів, серед яких: право, мораль, політика, ідеологія, наука, сім'я, освіта, релігія та інші, які не знаходяться в економічній площині, але прямо взаємодіють із нею. Цінності й норми, що приходять в економіку зі вищевказаних сфер, набувають відповідних рис і у такому вигляді утворюють особливий інституціональний аспект економіки та економічної культури.

Особистісна складова економічної культури виражає цінності, норми, інтереси та інші окремі риси свідомості суб'єктів економічної діяльності. До них належать два види цінностей: цінності працівників, що характеризують їх статус у суспільстві (вид роботи, посада, зарплата та ін.); цінності, що належать до самореалізації суб'єктів у економічній сфері (можливості кар'єри, професійне удосконалення, цінність володіння й розпорядження власністю, ресурсами, економічна самостійність тощо). Ці види цінностей є функціональними та розкривають соціальні якості суб'єктів економіки. Окрім цього, існують загальнолюдські цінності, які також впливають на економіку через загальнолюдські зв'язки. До таких цінностей варто віднести гуманізм, соціальну справедливість, свободу, прогресивний розвиток, неприйняття насильства тощо. До цінностей вищого порядку, від яких залежить людський прогрес, відносяться здатність захищати та зберігати культурні цінності та особливості націй та народів.

Суб'єкти економічних відносин, до яких відносяться працівники і споживачі, по-різному вбирають до себе культурні риси суспільства, в якому вони існують, і утворюють різні культурні типи на основі економічних ролей, які вони виконують. В свою чергу економічні ролі – це вимоги, які суспільство пред'являє до суб'єктів, норми, які мають ними виконуватися.

Для суспільства вкрай важливо, щоб економічні ролі, призначені для задоволення його потреб, виконувались, а всі потреби були забезпечені існуючими ролями. Для досягнення вказаних цілей суспільство здійснює регулювання, яке передбачає:

- поліпшення системи діючих економічних ролей, інституціоналізацію ролей, що відображають нові суспільні потреби, і позбавлення морально застарілих ролей;

- удосконалення володіння економічними ролями для забезпечення більшої самореалізації індивідів, що відіграють найважливіші ролі у суспільстві: професійні, посадові, розподільні та інші.

У ХХ ст. відбулася зміна типу економічної культури. Якщо раніше

вона спиралася на традиції та звички, то нині – базується здебільшого на раціональних засадах. У зв'язку з цим актуалізується пошук відповідних засобів стимулювання економічної діяльності.

Інституціональний і особистісний аспекти економічної культури взаємопов'язані між собою через функціонування у сфері економіки індивідуумів – носіїв певних цінностей і норм поведінки, які закріплюються в економічних інститутах. Як вже було зазначено, на ці інститути впливають і цінності, притаманні іншим сферам суспільства, – політичній, правовій, моральній тощо. Існує і зворотній зв'язок, коли економічні інститути формують адекватні їм суб'єкти економіки, закріплюючи в них системи цінностей економічних інституцій.

Основним завданням економічної культури як соціального механізму є регулювання економічної поведінки соціального суб'єкта через виконання трансляційної, селекційної та інноваційної функцій. Чим розвиненіше й повніше здійснюються названі функції у процесі регулювання економічної поведінки соціального суб'єкта, тим краще виявляє себе економічна культура як соціальний механізм цього процесу. Отже, ефективність регуляції економічної поведінки з боку економічної культури буде різною для різних типів економіки.

Перейдемо до розгляду систем цінностей, притаманних різним типам економічних систем, котрі виокремив в своїх працях Б. Гаврилишин [3] і які було в подальшому розвинуто вітчизняними вченими. Згідно з його доробком, в основі економіки вільного підприємництва – капіталістичної або ринкової економічної системи – знаходяться індивідуалістсько-конкуренційні цінності; економіці узгодженого вільного підприємництва, варіантами якої є ринковий або розподільчий соціалізм, відповідають групово-кооперативістські цінності; адміністративно-командній, або плановій економіці, притаманні егалітарно-колективістські цінності [4, с. 49-51].

У роботі [5] виділено теоретичні моделі цінностей, які відповідають тому чи іншому типу економічної системи.

Запропоновану шкалу цінностей формують такі показники:

1. Цінності, ідеї: економічна свобода / економічна захищеність, гарантії; цінність економічної свободи та відповідальності як її зворотного боку / відмова від свободи ціною відповідальності; приватна власність / державна власність; спосіб вирішення основних економічних питань (що і як виробляти, розподіл ресурсів): ринковим механізмом / державними органами; перерозподіл прибутків здійснюється ринковим механізмом / державними органами; економічна ефективність / економічна рівність.

2. Цінності, якості взаємовідносин: економічний індивідуалізм, автономність / економічний колективізм, добровільне підпорядкування; мета економічної діяльності індивіда: особистий успіх / суспільний добробут; партнерство / патерналізм; конкуренція / солідарність.

3. Цінності, якості особистості: творчість / слідування стандартам; ініціативність / виконавчість; нонконформізм / конформізм.

Відомо, що однією з пріоритетних цілей соціально-економічного розвитку України є формування соціально орієнтованої ринкової економіки, якій відповідає такий тип економічної системи, як ринковий або розподільчий, соціалізм. Ця система знаходиться у проміжку між соціалізмом, який відноситься до планового або адміністративно-командного типу економічної системи, та лібералізмом, який сповідує ринкова економіка або економіка вільного підприємництва. Соціально орієнтоване господарство поєднує ринкову свободу з опорою індивідуума на власні сили та спирається на принципи соціальної рівності та справедливості. Соціально орієнтована економіка припускає державне регулювання в межах, необхідних для ефективного соціально-економічного розвитку. Сьогодні не існує жодної держави світу, де би не застосовувалося державне регулювання певних сфер та галузей економіки, однак в різних країнах державне втручання різниться за методами та обсягом.

З початком перебудови національних економік держав пострадянського простору, в тому числі України, дослідники соціально-економічних процесів успіхи та невдачі реформ значною мірою пов'язували із станом економічної культури населення та її цінностями. У зв'язку з цим питання взаємовпливу та взаємозв'язку економічної культури і цінностей у конкретній економічній системі України потребує подальшого наукового аналізу та розробки.

Використані джерела та література:

1. Матвеев С. О., Лясота Л. І. Економічна соціологія [Електронний ресурс]. URL: http://tourlib.net/books_others/matveev102.htm (дата звернення 11.04.2019)
2. Косале Л. Я., Рывкина Р. В. Социальные механизмы как регуляторы социальных процессов. – М.: Изд-во МГУ, 1980. 354 с.
3. Гаврилишин Б. Дороговкази в майбутнє / Б. Гаврилишин; пер. з англ. Л. Л. Лещенко. – К.: Основи, 1992. 238 с.
4. Економічна теорія: макро, і мікроекономіка / За ред. З. Ватаманюка, С. Панчишина. – К.: Альтернативи, 2001. 608 с.
5. Бурак Т. О. Цінності економічної культури та оптимальний спосіб організації господарювання у переконаннях населення Львівщини [Електронний

ресурс]. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2008/04/7-18__no-2__vol-25__2008__UKR.pdf (дата звернення 11.04.2019)